

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Devlet Yapılanması

Selim Kaya | ORCID: 0000-0002-0447-5017 | skaya@aku.edu.tr

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkocahisar, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03a1crh56>

Öz

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci saltanatı döneminde ülkede siyasî birliği ve istikrarı sağladıktan sonra devleti idarî olarak yeniden yapılandırmıştır. Bir plan ve program dâhilinde gerçekleştirilen bu yapılandırma; güçlü yönetim, güçlü ekonomi, kaynaşmış toplum ve uç beyliği politikası olarak dört temel esas üzerine tesis edilmiştir. Bu bağlamda devlet yönetiminde liyakatli komutan ve beyler yanında ilim ve fikir adamları da görevlendirilmiştir. Meliklerin siyasî ve idarî yetkileri sınırlandırılmış, sosyal ve kültürel hayatta etkin olan güçler arasında denge kurulmuştur. Ülke genelinde yol emniyeti sağlanarak ticari faaliyetlere önem verilmiş, limanlara sahip olmak için askerî seferler düzenlenilerek denizlere ulaşılmıştır. Dîvân-ı mezâlîm etkin olarak çalıştırılmış, Müslüman halka olduğu gibi gayr-i müslimlere de huzurlu bir ortam sunulmuştur. Bu durum diğer ülkelerdeki gayr-i müslimlerin de Selçuklu ülkesine gelmesini sağlamıştır. Anadolu fütüvveti olan Ahilik ile diğer tasavvufi oluşumlar himaye edilerek, halkın dini inancının ve milli bilincinin korunması siyaseti takip edilmiştir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde, yönetim siyaseti ve devlet idarî yapısında gerçekleştirilen değişim ve dönüşümün ifade edildiği bu makalede, amaca bağlı yöntem olarak, konu ile ilgili tarih metodolojisine uygun literatür incelemesi yapılmış sonra da panoramik bakış açısıyla tarihî-felsefik bir perspektif ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Selçuklu, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Devlet, İdari Mekanizma, Yönetim, Teşkilat

Atıf Bilgisi

Kaya, Selim. "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Devlet Yapılanması". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 19 (Aralık 2023), 29-52.

<https://doi.org/10.23897/usad.1349848>

Geliş Tarihi	25.08.2023
Kabul Tarihi	30.10.2023
Yayın Tarihi	29.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

State Structure during the Period of Seljuk Sultan Ghiyath al-Din Kaykhusraw I of Turkey

Selim Kaya | ORCID: 0000-0002-0447-5017 | skaya@aku.edu.tr

Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Afyonkocahisar,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03a1crh56>

Abstract

Turkish Seljuk Sultan Ghiyath al-Din Kaykhusraw I ensured political unity and stability in the country during his second reign and subsequently restructured the state administratively. This restructuring, which was carried out within a plan and program, was based on four basic principles: strong management, strong economy, integrated society, and border principality policy. Besides qualified commanders and gentlemen, scientists and intellectuals were also assigned to the state administration. The political and administrative powers of the princes were limited, and a balance was established between the active forces in social and cultural life. Road safety was ensured throughout the country and importance was given to commercial activities. In addition, military expeditions were organized to gain control over the ports and reach the seas. Divan-i mezalim was worked effectively, and a peaceful environment was provided to non-Muslims as well as to the Muslim population. This situation enabled non-Muslims from other countries to come to the Seljuk country. Ahi community, which is the futuwwa of Anatolia, and other mystical formations were protected and the policy of protecting the religious belief and national consciousness of the people was followed. In this article, in which the change and transformation in the administrative policy and state administrative structure during the second reign of Sultan Ghiyath al-Din Kaykhusraw I are expressed, a literature review has been made on this subject by the historical methodology as a purpose-based method. And then, a historical and philosophical perspective is presented from a panoramic perspective.

Keywords

Seljuk, Ghiyath al-Din Kaykhusraw I, State, Administrative Mechanism, Administration, Organization

Citation

Kaya, Selim. "State Structure during the Period of Seljuk Sultan Ghiyath al-Din Kaykhusraw I of Turkey". *Journal of Seljuk Studies* 19 (December-2023), 29-52.

<https://doi.org/10.23897/usad.1349848>

Date of Submission	25.08.2023
Date of Acceptance	30.10.2023
Date of Publication	29.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External

Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
-------------------	--

Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
-------------------	-------------------

Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
-----------------------	---

Complaints	usad@selcuk.edu.tr
------------	--------------------

Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
---------------	---

Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .
---------------------	---

Giriş

İnsanların fizikî, hukukî ve sosyal ihtiyaçları sebebiyle ortaya çıkan; ülke, insan ve iktidar olarak üç temel üzerine bina edilen devlet, belirli bir coğrafyadaki insan topluluğuna ait siyasî hâkimiyetin teşkilatlanmış şeklidir. Diğer bir ifade ile devlet; insanların, tarihî tecrübeler ile sınırlı bir toprak parçası üzerinde egemenlik sağlamasıyla oluşturduğu medeni bir sosyal yaşam için gerekli tüzel varlıktır, siyasî teşekküldür.

Sosyal hayatın bir gereği olması sebebiyle insanlar için bir zaruret olan devlet; İbn Haldun'un (2008, C. 1, s. 365) ifadesiyle, "zümre-i nev'-i beşere mahsus bir mansıb-ı tabîî olup nizam-ı âlem ve intizâm-ı benîâdem bu mansıb ile sahife-i âlemde dâim ve bâki olur... Fe-li zâlik nizam-ı âlem ve imâr-ı arzda mülk ü devlet lazım ve zaruri olup, nev'-i beşerin hayat ve bekası, hükümet ve siyaset-i mülûke mevkuf olmuştur". Buna göre devlet; insanlara özgü doğal olarak ortaya çıkan ve insanların düzenini sağlayan kurumdur. Ülkenin imarı, halkın refahı için devlet gerekli ve zaruridir. Çünkü insanların hayat felsefesi, bekası, yaşam kalitesi, ülkenin siyaseti ve idaresi devlete bağlanmıştır.

Bununla birlikte devlet, amaç değil daha çok bir araçtır (Başgil, 1996, s. 173). Amaç, halkın huzur ve mutluluğunun sağlanması, adalet, asayiş ve güven ortamının temin edilmesidir. Devlet de bu amacı gerçekleştirmek için oluşturulmuş araçtır. Devlet, halkının ihtiyaçlarını gidermek, huzur ortamı içinde yaşamasını sağlamak ve millî varlığını devam ettirmek için vardır. Bu sebeple devlet, beşeri amaçlara ulaşmak için kurumları vasıtasıyla hizmet üreten bir araçtır.

Türk toplumunda aileler bir araya gelerek boyları, boylar da bir araya gelerek devleti oluşturmuştur. Türklerde devlet; Tanrı tarafından yöneticilik kabiliyeti ile ödüllendirilmiş aile yani "kut kazanmış iktidar" tarafından yönetilmiştir. Kut; "hâkimiyet", "talih" ve "uğur" anlamlarında kullanılmış, "layık olma erdemi" şeklinde tanımlanmıştır. Kut kişilere değil aileye/soya verilmiştir. Bu sebeple kut ile ödüllendirilmiş aileden/soydan olan herkesin devlet yöneticisi ve yönetim hakkına sahip olduğuna inanılmış, ancak kimin bey/hükümdar olabileceğine kurultay (komutanlar, devlet adamları ve halkın önde gelenleri, kanaat önderleri) karar vermiştir. Kuta ve törenin öngördüğü değerlere sahip kişilerden biri meşru yönetici kabul edilmiştir. Hükümdar kutsal bir varlık olarak değil, taht ve taç verilmiş talihli kişi olarak görülmüştür (Ahmetbeyoğlu, 2020, s. 35-37; Kafesoğlu, 1997, s. 249; Donuk, 1981, s. 49; Niyazi, 2011, s. 45-46). Şahıslara devleti yönetme güç ve yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanıldığı için de iktidarı elinde bulunduran hükümdarın meşruiyeti ilahi temellere dayandırılmıştır.

İslamiyet'in kabulü öncesi Türk devlet yönetiminde hükümdarlık alametleri genel olarak; "otağ (hakan çadırı)", "orgün (taht)", "tuğ", "davul", "kotuz (sorguç)" ve "yay" olarak ifade edilmiştir. İslamiyet'in kabulü sonrası da hükümdarlığı talep edenin, hâkimiyet ve hükümdarlık sembolleri olarak ifade edilen maddî ve manevî şartları üzerinde taşıyor olması gerekmiştir. Maddî şartların en önemlileri otağ, taht, taç, hutbe ve sikke olmuş, bunlardan otağ zamanla saray haline dönüşmüştür. Manevî şartlar ise; kut, töre (törü), küç (güç) ve ülüğ (ülüş) olarak (Özdemir, 1990, s. 46; Güngör, 1997, s. 57; Balı, 2004, s. 104-105; Başer, 2015, s. 108; Hassan, 2015, s. 122; Ahmetbeyoğlu, 2020, s. 43-44) zikredilmiştir.

Türk yönetim geleneği ilkesel olarak, “kut”, “örfe bağlılık”, “adalet”, “danışma kurulu”, “liyakatli bürokrasi”, “disiplin”, “kararlılık” ve “denetim” esaslarından oluşmuştur. Hükümdar (yöneten), reaya (yönetilen), asker (ordu), yargı (adalet) ve ilim adamları Türk yönetim geleneğinde etkin unsurlar olmuşlardır. Türkmenler de bu bağlamda kutlu aileden olanların etrafında toplanmış, siyasî ve askerî mücadelelerinde hanedan mensuplarından istedikleri birini desteklemişlerdir. Türk devlet geleneğinde iktidar için kut ve töre gibi kavramlar da öz itibarıyla her dönemde değişmez esaslar olarak geçerliliğini korumuştur. Zor şartlarda yaşam mücadelesine dayalı tecrübelerin ortaya çıkarttığı, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü ilkeler olarak töre, Arvasi’ye göre (1994, s. 323) Türkler için çok önemlidir ve tarih boyunca gelenek kavramından farklı bir anlam taşımış, Türk milli vicdanında yer etmiş olan “umumi hukuk prensipleri” anlamında kullanılmıştır.

Türklerin yaşam felsefesinde ve geleneğinde devlet kutsaldır. Bu durum sonraları “din-ü devlet, mülk ü millet” şeklinde ifade edilmiştir (Turan, 1979, s. 41). Tarih boyunca milletin varlık gayesi din ve devlet olarak görülmüş, devlet ile vatan ve millet özdeşleştirilmiştir. Devlet olmadığına, din ve milletin de olması mümkün değildir (Akıncı, 2013, s. 232).

Türk milleti tarih boyunca en belirgin özelliği olan bağımsızlığa düşkünlüğü, yiğitliği ve teşkilatçılığı sayesinde her zaman devlet kurmuştur. Eski Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklu devlet geleneğinde genel politika olarak “hamlecilik, adalet, sosyal hizmet ve insani esaslara riayet” (Taneri, 1993, s. 275) takip edilmiştir. Selçuklu devleti yönetim organizasyonu da genel hatları ile “dîvân” (hükümet), “ordu” ve “yargı” erklerinden oluşmuş, bu erklerin başında bulunan kut sahibi “hükümdar”, devlet mekanizmasının en üst yöneticisi olarak mutlak otorite kabul edilmiştir.

Türkiye Selçuklu siyasî ve idarî yapısında gerçekleştirilen, yenilenme ve değişimin ele alındığı bu araştırmanın temeli, Türk yönetim sisteminde “hizmet devleti” anlayışının I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde bir devlet politikası haline getirildiği esasına dayanmaktadır. Makalede; toplum hayatında iktisadî ve kültürel hareketliliğin canlı tutulmasına; liyakatli, kabiliyetli, vasıflı, çalışkan ve dürüst kişilerin, devletin üst düzey makamlarında görevlendirilmelerine; hudutlarda uç beyliği ile devletin etkinliğinin arttırılmasına ve denizlere açılma siyasetine yönelik faaliyetlerin ifadesi amaçlanmıştır. Çalışmamızda, I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde uygulanan politikaların; “devlet halk içindir” sözünün, “halka hizmet, Hakk’a hizmet” düşüncesinin ve “sosyal devlet” anlayışının ürünü olduğu ortaya konulmuştur.

Sosyal devlet anlayışına sahip hükümdarlardan biri olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, halkının her bir ferdine insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı sunabilmek için çalışmıştır. Sosyal devlet siyasetinin bir gereği olarak, “sosyal adalet”i temin etmiş, millî gelirin Selçuklu ülkesinde yaşayan herkese eşit miktarda ulaşmasını sağlamaya çalışmıştır. I. Keyhüsrev döneminde fertlere; kişisel haklar yanında sosyal ve ekonomik haklar da verilmiştir. Bütün bunlar devletin idari mekanizmasında yapılan iyileştirmeler sayesinde gerçekleşmiştir.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Devlet Yapılanması

Malazgirt Zaferi ile başlayan Anadolu'yu askerî olarak fetih politikasının ilk aşamasında genel olarak siyasî bir belirsizlik hüküm sürmüştür. Selçuklu Devleti ile diğer Türk beylikleri arasındaki mücadeleler, Haçlı seferleri, Rum, Gürcü ve Ermenilerin her fırsatta rahatsızlık vermeleri Anadolu'da siyasî istikrarın sağlanmasını hem zorlaştırmış hem de geciktirmiştir (Köprülü, 1980, s. 208; Bayram, 2003, s. 33). Sultan I. Mesud döneminde oluşturulmaya çalışılan siyasî birlik ve istikrar, oğlu II. Kılıç Arslan zamanında iyi bir noktaya ulaşmışsa da, sonrasında kardeşler arası saltanat mücadeleleri ile sekteye uğramıştır.

Millî ve dinî hisler kadar iktisadî ve maddî menfaatler de ülke genelinde siyasî birliği ve istikrarı gerektirmiştir. Sultan II. Süleymanşah bu hususu dikkate almış, azimle çalışmış ve başarılı olmuştur (Köprülü, 1980, s. 208; Kaya, 2006, s. 73-76). Ancak idarî yapılanmayı gerçekleştirmeye ömrü yetmemiştir. Kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci saltanatı döneminde uyguladığı politika ile ülkede yeniden siyasî birlikteliği sağlamış, idarî olarak da devleti yeniden düzenlemiştir.

Bir plan ve program dâhilinde gerçekleştirilen bu idarî yapılandırma; ilim ve fikir adamlarının devlet işlerinde ve bürokraside daha fazla istihdam edilmesi, meliklik uygulamasında değişikliğe gidilmesi, siyasî-askerî etkiye sahip idarî-kültürel güçler (Farşlılar ile Türkmenler) arasında denge politikası takip edilmesi, yol emniyetinin sağlanması ve tüccarı himaye ile ticaretin etkinleştirilmesi, kara devleti özelliğine deniz devleti özelliği kazandırılması (denizlere açılma), refah seviyesi yüksek kaynaşmış toplum oluşturmaya yönelik adımlar atılarak gayr-i Müslim politikalarının gözden geçirilmesi, Dîvân-ı Mezâlimin etkinliğinin arttırılması, Ahilik teşkilatının yaygınlaşmasının desteklenmesi ve taşra teşkilatına yeni bir birim olarak uç beyliğinin eklenmesi şeklinde olmuştur. Bütün bu hususları daha dar ve kısa bir anlatımla; güçlü yönetim, güçlü ekonomi, kaynaşmış toplum ve uç beyliği politikaları olarak ifade edilebiliriz.

1. Güçlü (İyi) Yönetim Siyaseti

Thomas Jefferson'un, "devlet meşru gücünü, yönetilenlerin yönetenler hakkındaki mutabakatından alır" sözü, devlet yönetiminde "iyi yönetim" kavramının ne kadar önemli olduğunu ifade eder (Aktan, 2015, s. 58). Güçlü / iyi yönetim; bir ülkedeki siyasî, idarî, askerî ve iktisadî otoritenin her alanda / düzeyde işleri yürütmesi anlamına gelmektedir. İyi yönetim; bilgili, deneyimli, liyakatli, idarî kabiliyete sahip kişilerin yönetim mekanizmasında etkili ve yetkili görevlerde istihdamı ile mümkündür. İyi ve güçlü yönetimin temel özellikleri ve başlıca unsurları günümüzde; hukuka dayalı, kanunlara ve ahlaki esaslara uygun, şeffaf, denetime açık, toplumsal refahı esas alan yönetim olarak ifade edilmektedir.

Nitekim Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk (2013, s. 12) "Allah'ın takdiri ile kullardan birisi saadet ve devlete erişir. Hak Teâlâ bu kişinin bahtını açarak talihini ona yaver kılar, ona verdiği akıl ve fikirle eli altındakileri layıkıyla istihdam eder, onları başarılı olabilecekleri makam ve mevkiye yerleştirir" ifadesiyle; devlet işlerinin ifası için görevlendirilecek kişilerin iyi seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine *Siyasetname*'nin başka bir yerinde "Hükümdarın ve memleketin

esenlik yahut kargaşası vezirlere ve mutemetlere bağlıdır Vezir iyi tabiatlı biriyse o memleket kalkınır, ordu ve reaya hoşnut ve huzurlu, hükümdar ise kaygulardan azade olur. Vezir şirret birisiyse memlekete telafi ve tedavisi imkansız hasarlar verir ve bu sebeple hükümdarın gönlü daralır, zihni bulanır bu memlekette karışıklıklar zuhur eder” (Nizamülmülk, 2013, s. 29) uyarısında bulunmuştur. Çünkü güçlü bir yönetim organizasyonunun oluşumu için devlet birimlerinde görevlendirilecek kişilerin seçimi ve tayini ile denetim mekanizmasının işlevselliği çok önemlidir. Liyakatli komutan ve beyler yanında ilim ve fikir adamlarının devlet bürokrasisinde istihdamı da bu bakımdan gerekli olmuştur.

1.1. İlim ve Fikir Adamlarının İdari Görevlerde İstihdamı

Selçuklu devletlerinde eskiden beri kabiliyetli, yetenekli ve liyakatli komutanlar ve beyler devletin çeşitli kademelerinde istihdam edilmişlerdir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ikinci saltanatının hemen başında Selçuklu devletini yapılandırma işine girerken ilim ve fikir adamlarının bilgi ve tecrübelerinden daha çok istifade edilmesi amacıyla devlet bürokrasisinde onların istihdamlarının arttırılması yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Şeyh Mecdüddin İshak'a, "senin yerin artık burası, başında çamur da olsa onu burada yıka" diyerek hemen Şam'dan Konya'ya gelmesini istemiştir. Mecdüddin İshak'ı bu davete icabet etmiş ve "felaketleri kovmak, mutlulukları çağırmakla meşgul olmuşlardır. Şeyh Mecdüddin İshak bir müddet sonra Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından oğlu İzzeddin Keykavus'un eğitim ve öğretimiyle meşgul olmak üzere hoca ve danışman (atabeg) olarak görevlendirilmiştir (İbn Bîbî, 1996, C. I, s. 111-114; Kaya, 2006, s. 15, 119, 184; Hacıgökmen, 2012a, s. 422).

Ancak Mecdüddin İshak'ın görevi atabeglikle sınırlı kalmamış, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev onu, culûsunu Abbasi Halifesi Nâsır Li-dinillah'a (1180-1225) bildirmek, aynı zamanda İslam dünyası ile ilişkileri geliştirmek amacıyla diplomat olarak Bağdat'a göndermiştir. Mecdüddin İshak sefirlik görevi esnasında fırsatı değerlendirerek hacca gitmiş, sonrasında Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken de devrinin ünlü âlimlerinden İbnü'l-Esîr kardeşler (muhaddis Mecdüddin İbnü'l-Esîr, tarihçi İzzüddin İbnü'l-Esîr ve hukukcu Ziyâüddin İbnü'l-Esîr) ile ayrıca İbnü'l-Cevzî ve oğlu Ali b. Abdurrahman ile tanışmış görüşmüş; Evhadüddin Hamid el-Kirmânî (ö. 1238), Muhyüddin İbnül-Arabî (ö. 1240) ve Nasirüddin Mahmud el-Hoyi / Ahi Evren (ö. 1261), İbnü'l-Mufaddal (ö. 1214), Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderanî (ö. 1232), Cemalüddin el-Vasîtî, Ebu Cafer Muhammed el-Berzâî ve İbnü'd-Dübeysî (ö. 1239) gibi birçok ilim ve fikir adamının bizzat kendisini, bazı âlimlerin de eserlerini beraberinde Anadolu'ya (Malatya'ya) getirmiştir (İbn Bîbî, 1996, C. 1, s. 113; Bayram, 1991, s. 27; 2003a, s. 37; 2003c, s. 190-199; Hacıgökmen, 2012a, s. 425; Koca, 1997, s. 20; Özyayın, 2000, s. 26). Anadolu'ya gelen ilim ve fikir adamlarının bazıları Malatya'da, bazıları başka şehirlerde ikamet etmiş, bu sebeple Konya başta olmak üzere Malatya ve zaman içinde Sivas ve Kayseri gibi kentler ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir.

Mecdüddin İshak, I. Keyhüsrev'in sefiri olarak Türkiye Selçuklu Devleti ile Abbasi Halifeliği arasında siyasî ve kültürel anlaşmaların gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Mecdüddin İshak, hem ilim ve fikir adamlarını celb ile himaye ve teşvik ederek Anadolu'da ilmi câzibe merkezlerinin artmasını ve kültürel faaliyetlerin gelişmesini sağlamış, hem de

fütüvvet teşkilatının yaygınlaşmasına ve Ahiliğin altyapısının oluşmasına vesile olmuştur. Ayrıca Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devleti yapılandırma çalışmaları esnasında önemli görevler icra ederek ve etkin rol alarak (Hacıgökmen, 2012a, s. 422-423, 428) meliklik sisteminin devlet için sorun oluşturmayacak şekilde uygulanmasını sağlamış, Türkiye Selçuklu Devletinin siyasetine yön verenlerden biri olmuştur.

1.2. Meliklerin Yetkilerinin Kısıtlanması

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devletin yeniden yapılandırılması sürecinde uygulamalarından biri de meliklerin yetkilerinin kısıtlanmasıdır. Selçuklu sultanlarından bazıları eski bir geleneğe istinaden memleketi hanedan fertleri arasında üleştirmiştir. Gelecekte devlet başkanı olma ihtimali olan hükümdar çocuklarının her biri, devlet işlerini öğrenmesi, yöneticilik kabiliyeti oluşması ve yönetim becerileri kazanması için bir şehrin veya bölgenin idarecisi olarak tayin olunmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in babası Sultan II.Kılıç Arslan da bu eski Türk geleneğine uyarak 1184 yılında ülkesini on bir oğlu arasında paylaştırmış, oğullarından her birini melik olarak bir bölgenin yöneticisi tayin etmiştir (Kaya, 2006, s. s. 16-19). Bu uygulama sonrası her bir melik kendisine verilen bölgenin yöneticisi olmuştur. Ancak yapılan bu uygulama yeni sorunları da beraberinde getirmiş, melikler arasında saltanat mücadeleleri başlamıştır. Önce Kutbeddin Melikşah'ın sonra Rükneddin Süleymanşah'ın başını çektiği kardeşler arası çekişmeler ülkeye zarar vermiş ve toplumda kaosa sebep olmuştur.

II.Kılıç Arslan döneminde hayata geçirilen bu meliklik politikası diğer bir ifade ile ülkenin hanedan üyeleri arasında taksim edilmesi ve her melikin kendi bölgesinde tam yetkili olması uygulaması, Türkiye Selçuklu Devleti'nde yönetim boşluğuna sebep olmuştur. Bu üleştirme ile yetkilendirme fayda değil zarar vermiştir. İdari olarak sultana bağlı meliklik uygulaması özünden uzaklaşmış ve her bir melik başına buyruk hareket etmiştir. Bu bağlamda, öncelikle "tek sultan - tek devlet" fikri yok olmuş, sonrasında Selçuklu Devleti'nin siyasî birliğini devam ettirme düşüncesi sekteye uğramış, her melik bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye başlamış ve kendi iktidarını gerçekleştirmenin peşine düşmüştür. Bu hedef istikametinde hareket edilmesiyle de "düşmanın kimliği değişmiş"; karındaş ve birbirine sınırdaş olan "kardeşler, birbirlerinin düşmanları olmuştur". Bu durum ülkesine muktedir olamayan hükümdardan başka siyasî birliğin dağılması ve devletin yok olması riskini de ortaya çıkartmıştır (Kaya, 2006, s. 35-40, 45-49, 54-57). Merkezi otoritenin yok olmasına ve devletin zayıflamasına yol açan bu geleneğin zararları yaşanarak tecrübe edilmiş, güçlü yönetim için bu uygulamanın revize edilmesinin gerekli hatta zaruri olduğu görülmüştür.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev babası döneminde yaşanan acı tecrübelerden ikinci saltanatının başında gerekli dersi çıkartmış, büyük oğlu İzzeddin Keykavus'u Malatya'da, ortanca oğlu Alaeddin Keykubat'ı Tokat'ta görevlendirirken meliklik uygulamasında değişikliğe gitmiş, şehzadelere tıpkı vasal bir melik gibi buldukları yerleri kendi mülkleri olarak tasarruf etmek hak ve yetkisini vermemiştir. Meliklere merkeze bağlı hiyerarşik ast makamlar, adeta birer vali gibi idareci statüsü verilerek görevlendirildikleri yeri hükümdar adına idare hakkı tanımıştır. Böylece I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatından

itibaren şehzadelere hanedan azası olarak feodal mahiyette siyasî hâkimiyetin paylaştırılması ve hâkimiyete iştirak usul ve yetkisi uygulamadan kaldırılmış, (Hacıgökmen, 2011, s. 121; Kaya, 2006, s. 120; Turan, 1971.s. 275 vd.), merkezî otoritenin her yerde hissedilmesi temin edilmiş ve huzur ortamı sağlanmıştır.

1.3. İdari ve Kültürel Güçler Arasında Denge Siyaseti

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev oğullarından ikisini eski Türk geleneklerine uyarak ancak yetkileri azaltılmış olarak bazı özellikleri ile öne çıkan Malatya ve Tokat'a melik olarak göndermiştir. Türkiye Selçuklu Devleti yönetim anlayışı oluşurken Anadolu'daki farklı kültürler ve etkileri de söz konusu olmuştur. Nitekim Malatya ve çevresinde zaman içinde İran kültürü ve nüfuzu yoğunlaşmıştı. Malatya'nın 1178 yılında fethi sonrası Sultan II. Kılıç Arslan'ın hizmetine girmiş olan Mecdüddin İshak'ın da bu şehirde nüfuzu vardır. Bu sebeple Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Malatya'yı büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'un idaresine verince güvendiği ilim ve fikir adamı Mecdüddin İshak'ı da atabeg olarak görevlendirip bu şehre göndermiş, (Kaya, 2006, s. 120) Keykâvus'un eğitim ve öğretimi yanında onun eliyle bölgedeki İran nüfuzunu Selçuklu devletinin bünyesinde eritmek ve kazanmak istemiştir. Nitekim Mecdüddin İshak'ın İzzeddin Keykâvus'un hocası olarak görevlendirilmesinde onun Malatya bölgesini iyi tanıyor, bölgede etkin olan İran kültürünü de iyi biliyor olmasının yanında Farslılar üzerindeki nüfuzu ve etkisi de dikkate alınmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ortanca oğlu Alaeddin Keykubat'ı da 1175 yılında Dânişmendlilerden alınan ve bu sebeple Danişmend-ili olarak bilinen Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Tokat ve çevresine melik olarak görevlendirmiş, atabegi Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş)'ın desteğiyle Türkmenler ile ilişkilerin geliştirilmesi ve devlete bağlılıklarının kuvvetlendirilmesi amaçlanmış (Bayram, 2003a, s. 37; Hacıgökmen, 2011, s. 132; Hacıgökmen, 2012a, s. 422-423; Turan, 1971, s. 238; Uyumaz, 2003, s. 12-13), Türkmen nüfuzunun Selçuklu devletinin bünyesinde tamamen eritilmesi planlanmıştır. Bütün bunlardan başka devlet içindeki idarî ve kültürel aynı zamanda siyasî ve askerî etkiye sahip bu iki kesim arasında siyasî ve sosyal dengeyi sağlamaya yönelik adımlar atılmıştır.

2. Güçlü Ekonomi Siyaseti

Güçlü ekonomiye sahip olmak, güçlü devlet olmanın gereklerinden biridir. Ekonomisi iyi olmayan devletin varlığını uzun süre devam ettirebilmesi mümkün değildir. Toplumun müreffeh olabilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli faktörlerden biri ekonomi diğeri de güvendir. Güven ortamında iktisadî faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ülkenin "umran"ı ve "imar"ı için gerekli hatta zorunludur. Bu sebeple iktisadî faaliyetler devletler için çok önemlidir.

İktisadi faaliyetlerin öneminin farkında olan Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde devletin yeniden yapılandırılması sürecinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin güçlü bir ekonomiye dayanarak büyümesi ve gelişmesi düşüncesiyle bazı uygulamalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan biri Anadolu üzerinde yoğunlaşan ticaret yollarının güvenliğini dolayısıyla ticarî faaliyetlerin artmasını sağlamak diğeri de denizlere açılma politikasıyla Türkiye Selçuklu Devleti'ne "denize kıyısı olan devlet" özelliği kazandırmak ve limanlardan istifade ile uluslararası ticarete etkin rol oynamak olmuştur.

2.1. Yol Emniyeti ve Tüccarı Himaye ile Ticaretin Etkinleştirilmesi

Devletin ekonomik olarak kalkınması için ticarî faaliyetlerin önemini idrak ederek siyasî ve askerî faaliyetlerini bu duruma göre planlayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ikinci saltanatı döneminde öncelikle can ve mal emniyetini sonra da ticaret yollarının güvenliğinin sağlamaya yönelik adımlar atmıştır. İstanbul'un Haçlılar tarafından zaptedilmesinden sonra Laskarislerin ve Kommenosların egemenlik kurma çalışmaları sırasında ortaya çıkan asayiş sorununu gidermek için harekete geçmiş ve kervan yollarının emniyetini sağlamıştır. Böylece Suriye'den İstanbul'a kadar uzanan yolda tâcirler hiçbir engel ile karşılaşmadan ticaret yapmış ve hatta yol güvenliği sebebiyle deniz yolunu değil kara yolunu tercih etmişlerdir (Heyd, 1923, C. 1, s. 302; Kaya, 2006, s. 189). Tüccar her zaman canını ve malını kaybetme endişesi taşımadan ticaret yapmak istemiştir. Ekonomik faaliyetlerin temel unsuru olan para (sikke) da asayiş sorunu yaşanılmayan yerlerde bulunmuştur. Kaygı ve korku her zaman farklı yollara ve ülkelere yönelim durumunu ortaya çıkartmıştır. İşte bu sebeple I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu'nun coğrafi konumundan kaynaklanan ve zaten var olan ticaret potansiyelini harekete geçirmiştir. Ülke içerisinde yol emniyeti, asayiş ve güven ortamının temin edilmesi, tüccarın himaye ile ticaretin etkinleştirilmesi siyasetiyle ticaret yolları üzerindeki Sivas, Konya, Kayseri, Malatya ve Erzurum şehirleri Suriye'den ve Karadeniz sahillerinden gelen tâcirlerin buluşma merkezi haline gelmiştir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ticari amaçlı savaşlar ve fetihler yapan Selçuklu sultanlarının ilkidir. Karadeniz ve Akdeniz ticaret yollarını açmak ve tâcirlerin zarar görmesini engellemek için ticarî endişeler ile seferler yapmıştır (Kaya, 2006, 122-131). I. Gıyaseddin Keyhüsrev Samsun tarafına sefer düzenlemesinin bir sebebi Suriye tarafından gelip Karadeniz ve Avrupa'ya ulaşan uluslararası ticaret yolunu açmak istemesidir. Çünkü İbnü'l-Esîr'in (1987, C. 12, s. 231 vd.; Özaydın, 2022, s. 473) ifadesiyle "Bizans, Rus, Kıpçak ve diğer ülkelerden gelen yol karadan ve denizden kapanmıştır. Kimse Keyhüsrev'in ülkesine gidemediği için tâcirler ve dolayısıyla halk da büyük zararlara uğramıştır. Çünkü Şam, Musul, el-Cezîre ve diğer şehirlerden ticaret için gelmiş olanlar yol açık olmadığı için Sivas'ta büyük bir kalabalık oluşturmuş ve yığılma meydana gelmiş ve sıkıntılar çıkmıştır. Bu kötü durumdan sermayesini koruyarak dönebilenler en kârlı insanlar olmuşlardır. Sultan Keyhüsrev ticari faaliyetlerin aksamaması için Trabzon Kommenoslarının etkin olduğu bölgeye sefer düzenlemiştir. Samsun ve çevresi yeniden Selçuklu ülkesine dâhil olmuş, Karadeniz uluslararası ticaret yolunun güvenliği sağlanmıştır.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya üzerine de aynı amaçla sefer düzenlemiştir. Türk ve Müslüman bir grup tâcir Sultan Keyhüsrev'e gelerek; Mısır'ın İskenderiye şehrinden Antalya limanına varınca şehrin Frank hâkimi Aldobrandi'nin ellerindeki her şeyi alarak zulüm yaptığını belirtmiş, Antalya'daki Haçlılardan şikâyetçi olmuşlardır. Muhtemelen Antalya'daki Türk ve Müslüman tâcir kolonisinin de "yıllarca kâfir elinde esir ve alçak bir vaziyette kalmış olan o kadar bin Müslümanı"nın zarar görmelerini artık ortadan kaldırmak için I. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'nın fethine karar vermiştir (Râvendî, 1999, C.2, s. 424; Kaya, 2006, s. 126-127).

Samsun'un ve Antalya'nın fethinin Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomik gelişmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Samsun ve Antalya feth edildikten sonra birer ithalat ve ihracat limanları haline getirilmiştir. Kıbrıs Frankları ve Venedikliler ile karşılıklı menfaate dayalı ticari faaliyetleri düzenleyen antlaşmalar yapılmış, Akdeniz ülkeleri ile doğrudan ticarete girişmek imkânı elde edilmiş (Kaya, 2006, s. 189 vd.) kısaca Selçuklu ekonomisi Avrupa ticaretine, dış dünyaya açılmıştır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ülke içinde ticarî hayatın kesintisiz devamı için gerekli şartlar hazırlanırken diğer taraftan da yabancı tâcirlerin Selçuklu şehirlerinde ticari faaliyetlerde bulunmasını teşvik için bazı düzenlemeler de yapılmıştır. Antalya'nın fethinden sonra bâc, ubûr, darâib, rûsûm ve avâriz vergilerini yürürlükten kaldırılarak Selçuklu ülkesi tâcirler için cazip hale getirilmiştir. Tacirleri muzdarip duruma düşüren bazı vergilerin Antalya'nın fethi sonrası kaldırılması (Kaya, 2006, s. 193-194), ekonomik gelişme ve dış dünyaya açılmaya yönelik siyasetin önemli göstergelerindedir.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ekonomiyi geliştirme icraatları sonrası çeşitli milletlere mensup tâcirler Mısır, İran ve Bizans devletlerinden Selçuklu ülkesine gelmiş, ithalat ve ihracat yapmıştır. Hatta bazı yerleşim devletlerde koloniler oluşturmuşlardır. Nitekim Altunaba Vakfisi'nde (Turan, 1947, s. 201) de başka ülkelerden gelen ve Konya'ya yerleşen bazı tâcir ve sanatkârların isimleri kaydedilmiştir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde takip edilen ekonomiyi güçlendirme siyaseti çerçevesinde yapılan icraatlar ile kervan yolları açık tutulmuş, tâcirler himaye edilmiştir. I. Keyhüsrev döneminde kervan yolları üzerinde inşa edilen kervansaraylardan biri, Kızıl-ıviran Hanı veya Yazı-önü Hanı adlarıyla da anılan Kızıl-ören Hanı'dır. Konya Beyşehir yolu üzerinde, Konya'dan 44 km uzaklıkta bulunan bu kervansaray, 437 m² kapalı 600 m² açık alan olarak 1206 yılında yapılmıştır. Diğer bir kervansaray yine aynı yol güzergahında, Konya'dan 34 km uzaklıkta, Altun-aba Hanı'na 13 km., Kızıl-ören Hanı'na 10 km mesafede inşa olunan Kuruçeşme Hanı'dır. 472 m² kapalı 402 m² açık alanlı olarak 1207 yılında yapılmıştır. (Nalbandoğlu, 1951, s. 564-570; Özergin, 1965, s. 155-156. Aslanapa, 1991, s. 114; Kaya, 2006, s. 197; Karpuz, 2007, s. 89). Ülke sathına yayılan ticarî faaliyetler ile şehirleri iktisadî ve sosyal olarak büyüyen ve gelişen Türkiye Selçuklu Devleti, uluslararası transit ticaret merkezi haline gelmiştir.

2.2. Denizlere Açılma Siyaseti

Karadeniz sahilleri Aleksios Komnenos'un yayılma ve genişleme politikası sebebiyle hâkimiyet mücadelelerine sahne olmaktaydı. Karadeniz sahil şehirlerine ve limanlara gidemeyen ve Sivas'ta beklemek zorunda kalan tacirlerin şikâyetlerinin de etkisiyle I. Gıyaseddin Keyhüsrev ticaret yollarını açık tutma siyasetinin yanında denizlere açılma hedefini gerçekleştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Samsun çevresini ele geçirerek ülkesini denizlere açmayı düşünen Keyhüsrev, 1205 sonları 1206 başlarında Trabzon Komnenosları üzerine sefer düzenlemiştir. Yapılan savaşta Aleksios Komnenos mağlup olup kaçmış, Laskaris'e tabi Sabbas da bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Böylece Samsun ve çevresi yeniden Selçuklu hâkimiyetine girmiştir (Finlay, 1952, s. 373-375; Kaya, 2006, s. 124; Turan, 1971, s. 280). Samsun'un fethi ile hem Karadeniz uluslararası ticaret yolunun

güvenliği sağlanmış hem de Türkiye Selçuklu Devleti'ni denizlere ulaştırma hedefi gerçekleşmiştir.

Karadeniz'e açılan bir menfez elde eden I. Gıyaseddin Keyhüsrev daha sonra hedefine Akdeniz'i almıştır. Bazı Müslüman tâcirlerin Antalya'da gördükleri kötü muameleyi dile getirerek yardım istemeleri de denizlere ulaşma politikasının yürürlüğe konulması için iyi bir fırsat olmuştur (İbn Bîbî, 1996, C. 1, s. 115 vd.; Râvendî, 1999, C. 2, s. 424; Kaya, 2006, s. 125-132). Antalya'nın fethi ile hem Akdeniz uluslararası ticaret yolunun güvenliği sağlanmış hem de Türkiye Selçuklu Devleti'ni denizlere ulaştırma hedefi gerçekleşmiştir.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Samsun'un ve Antalya'nın fethi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hem ticaret yollarını açık tutma siyaseti ile ticaret potansiyelini ve ekonomik gelişmesini arttırmış, hem de denizlere açılma hedefinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Samsun ile Karadeniz, Antalya ile Akdeniz kıyısında, bir ithalat ve ihracat limanına kavuştuğu gibi buralar sonraki yıllarda gelişen deniz kuvvetleri için de bir üs görevi görmüş, ülke denizlere ulaşmış, dış dünyaya açılmıştır.

Elbetteki bir bölgeyi ele geçirmek kadar orada tutunabilmek ve kalıcı olabilmek de önemlidir. Bu sebeple I. Gıyaseddin Keyhüsrev ülkesinin pek çok yerinde imar faaliyetlerinde bulunurken liman kentlerini de ihmal etmemiştir. Ancak liman şehirlerinde inşa edilen mimari eserler günümüze kadar gelememiştir.

3. Kaynaşmış Toplum Siyaseti

3.1. Gayr-ı Müslimlere Yönelik Siyaset

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ülkesinde yaşayan gayr-ı müslimlerin Müslümanları sevmesi ve Selçuklu Devleti'ne bağlı birer fert olmaları için müsamahalı bir siyaset takip etmiştir. Bu siyaset sebebiyle merkez Konya ve çevresinde ve diğer şehirlerde gayr-ı müslim unsurlar güven içinde serbest şekilde istedikleri faaliyetleri gerçekleştirmiş, Selçuklu ülkesinde rahat ve huzurlu bir hayat yaşamışlardır. Hatta I. Keyhüsrev döneminde gayr-i müslimlere karşı takip edilen siyaset sebebiyle devlet adamları içinde büyük mevkilere çıkmış mühtedilerin mevcudiyeti ve âdilâne bir idarenin olduğunun duyulması sonrasında pek çok Rum Bizans İmparatorluğu'nun idaresinden kendi istekleriyle ayrılmış, ırkdaşlarının ve dindaşlarının her bakımdan memnun oldukları Selçukluların himayesinde yaşamayı (Kaya, 2006, s. 187-189) tercih etmişlerdir.

Claude Cahen (1979, s. 213) o yıllarda Selçuklu Türkiyesi'nde Rumlardan başka Yahudi, Ermeni ve Süryânîlerin tam bir inanç hürriyeti içinde yaşadıklarını hatta 1200 yıllarında Malatya'da yazılmış resimli bir Süryânî İncil'inin mevcut olduğunu, İncil'in yok edilmediğini, korunduğunu ve değer gördüğünü, ayrıca Ermeni yazılarının da olduğunu belirtmiştir.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev takip ettiği siyaset ile ülkesindeki bütün etnik ve dinî zümreleri kendi merkezî otoritesi altında toplamış ve Anadolu'da istikrar ve barış ortamı oluşturmuştur. I. Keyhüsrev'in uyguladığı siyaset sonucunda gayr-ı müslim halk da içinde yaşadığı Türkiye Selçuklu Devleti'ni sahiplenmiştir (Hacıgökmen, 2012b, s. 272). Sultan I. Keyhüsrev döneminde dîvân-ı mezâlim Müslümanlara olduğu gibi gayr-ı müslimlere de açık tutulmuş, hatta bu dîvâna müracaat edenlerin mağduriyet yaşamaması ve haklarında

doğru hüküm verilebilmesi için tercümanlar görevlendirilmiştir.

3.2. Dîvân-ı Mezâlim'de Şikâyetleri Dinleme ve Adaleti Sağlama Siyaseti

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev devleti yapılandırırken ülkede adalet kurumlarını ihmal etmemiştir. Dâdğâh (adliye) kurumlarının oluşturulmasını ve ülkede adaletin sağlanmasını önemsemiştir. Çünkü I. Keyhüsrev ülkede adalet mekanizmasının iyi işletilmesinin diğer mekanizmaların da iyi işlemesine sebep olacağını bilerek, hem toplumda dayanışma, adalet, yakınma ve hak aramanın kurumsallaşması için çalışmış hem de devlet için adaletin önemini kendi uygulamaları ile sürekli vurgulamıştır. Bu bağlamda kendinden önceki dönemlerde de var olan, aynı zamanda hukuk kurallarına da kaynaklık eden “adalet, saygı, hoşgörü ve insan haklarını gözetmeyi” yönetiminin temel esası kabul etmiştir. Halkın idarî mekanizmadan memnun kalmasını ve huzur içinde yaşamasını önemsemiştir. “Haksızlıklar Divanı” olarak da adlandırılabilir olan “Dîvân-ı Mezâlim”i aktif hizmet kurumu haline getirmiştir.

Nizamü'l-Mülk'ün devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri olarak belirttiği “*hükümdarın haftada iki gün divan-ı mezâlîme oturup, mazlumun hakkını zâlimden alarak ona vermesi, konuyu aracısız bir şekilde tebaadan bizzat kendisinin dinleyip ona hükmetmesi gerektir. Nispeten önemli olanlar yazılı olarak kendisine arz edilmeli ve hükümdar bu meselelerin her birinin neticelerini de kâtiplere yazdırması lazımdır. Cihan hükümdarının haftada iki gün haksızlığa ve gadre uğrayanları huzuruna çağırıp onları bizzat kendisinin dinlediği haberi memlekette yayılınca zâlimler dehşete kapılır, ayaklarını denk alırlar ve cezaya çarptırılma korkusundan ötürü hiç kimsenin haksızlık ve yolsuzluk yapmaya gözü kesmez*” ve “... şu halde cihanın efendisi herkesin hakkaniyetle davranması, kuru hevesler ve olmayacak işler peşinde koşmaması için mazlumun hakkını evvela kendi öz adaletiyle teslim etmelidir.” (Nizamü'l-Mülk, 2013, s. 17, 340).

Tavsiyesini dikkate alan Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, İbn Bîbî'nin (1996, C. 1, s. 114) kaydettiğine göre ikinci saltanatı döneminde her gün suffe-i bârda (dâd-gâh) oturmuş, halkın şikâyetlerini kadılarla beraber dinlemiştir. “*Hükümdar yalnızca kendisini zulümden men etmekle yetinmemeli, emri altında bulunan hizmetçileri, vezirleri ve valileri de zulüm yapmaktan men etmelidir. Ülkesinde zulümden hükümdar sorumludur*” (Gazâli, 1981, s. 334) sözünün bilinciyle hareket etmiştir. Halkın idarecilerden kaynaklanan yakınmalarını (şikâyetlerini) dinlemek için Dîvân-ı Mezâlîme başkanlık etmiş, adaletin gerçekleşmesi, dert ve sıkıntılara çözüm bulunulması için çaba göstermiştir. Bir gün Dîvân-ı Mezâlîmde (dâd-gâh) bulunduğu esnada bir grup tüccar Antalya'da Hıristiyanlar tarafından gasp edildiklerini şikâyet etmiş, bu şikâyet Antalya seferinin sebeplerinden biri olmuştur.

Dîvân-ı Mezâlîm, Şeriat dışı davaların karara bağlandığı, önemli idarî yargı işlerinin görüşüldüğü, emîr-i dâd tarafından çözülemeyen veya onun yetkisini aşan konuların karara bağlandığı, kamu düzenini korumak için halkın idarecilerden ve uygulamalardan kaynaklanan şikâyetlerinin kabul edildiği, ağır siyasî suçların görüşüldüğü, siyasî suçluların yargılandığı mekânlar olmuştur (Cahen, 1979, s. 57; Kaya, 1996, s. 174; Merçil, 1995, C. 59; s. 327-340; Taneri, 1995, C. 11, s. 130; Yeniçeri, 2004, C. 29, s. 515-518). Bu mekânlar da I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde aktif olarak çalıştırılmıştır. Halkın mülkün temeli olan adaletin işlediğini, haksızlıklara müsaade edilmediğini, kişilerin hak ve hukuklarının

korunduğunu görmesi, devlete olan bağlılığını arttırmış, ülkede huzur ve mutluluğu arttırmıştır.

3.3. Anadolu Fütüvveti Ahiliğin Teşviki ve Desteklenmesi

Devlet idaresinde yeni yapılanmanın bir uygulaması olarak I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci defa saltanatı elde etmesinden sonra cülûsunu bildirmek için Abbasî Halifesi Nâsır Lidinillah'a elçi olarak gönderdiği hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ın Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken yanında bazı mutasavvıf ve ilim adamlarını getirmesi (İbn Bîbî, 1996, C. 1, s. 111-113; Bayram, 1991, s. 27; Bayram, 2003a, s. 37; Bayram, 2003c, s. 190-199; Hacıgökmen, 2012a, s. 423-425; Özaydın, 2000, C. 21, s. 26; Kaya, 2006, s. 184; Koca, 1997, s. 20; Turan, 1971, s. 204), Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhlerin lideri olarak Anadolu'ya gelen Evhadüddin-ı Kirmanî'yi ayrıca Ahi Evren Şeyh Nasiruddin Mahmud'u ve müntesiplerini, toplumsal ve kültürel kaynaşmayı sağlamak için himaye ve teşvik etmesi, yönetimde gerçekleştirilen yeni yapılanma siyasetinin hem sebebi hem de sonucu olmuştur.

Fütüvvet teşkilatı ve uzantısı olarak ortaya çıkan Ahilik teşkilatının Anadolu sahasında kabul görmesi ve nüfûz kazanması I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı döneminde uygulanan siyaset ile olmuştur. Bu durum yani Fütüvvet teşkilatının Anadolu'da benimsenmesi, himaye ve destek görmesi daha sonra da Ahilik teşkilatının kurulması Türkiye Selçukluları devrinin en önemli sosyo-ekonomik ve hatta sosyo-politik olaylarından biridir ve bunu I. Keyhüsrev gerçekleştirmiştir (Kaya, 2006, s. 185).

Ahilik, Anadolu fütüvvetidir. Diğer bir ifade ile Ahilik, Anadolu'nun kendine mahsus fütüvvet şeklidir. Fütüvvet ülküsünün halktan ilgi görmesi ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in siyasî destek vererek himaye etmesi ile de Anadolu'da çok sayıda tekke ve zaviye yapılmış, zamanla Türklere mahsus bir fütüvvet hareketi olarak ahilik teşkilatı oluşmuştur. Ülkedeki ticarî hayatı yönlendiren *Ahilik teşkilatı göçebe Türkmenleri iş ve meslek sahibi yaparak onların yerleşik hayata geçişlerini ve çevreye uyum sağlamalarını da kolaylaştırmıştır.* Ahiler, Anadolu'da Türk-İslâm kültürü ve medeniyetinin gelişmesinde, sanat ve ticaret ahlâkının oluşması, yerleşmesi, olgunlaşması ve yaygınlaşmasında çok önemli hizmetler görmüşler ve topluma hizmet etmişlerdir. Toplum menfaatlerini kendi çıkarlarından üstün tutan, kanaatkâr olmakla birlikte müteşebbis, siyasetten uzak fakat siyasî gelişmeleri takip eden, ihtiyaç olduğunda devlet işlevlerini üstlenebilecek ideal insan olmaya gayret eden Ahiler, Anadolu'da Türk-İslâm kültürü ve medeniyetinin yerleşmesinde, sanat ve ticaret ahlâkının oluşması ve yaygınlaşmasında (Bayram, 1995, s. 1, 35; Kaya, 2006, s. 186-187; Tabakoğlu, 1986, s. 50) çok önemli hizmetler görmüşlerdir.

Ahilik teşkilatı, bir ahlak ve sanat mektebi, esnaf teşkilatı ve sivil toplum kuruluşu olmasının yanında zaman içerisinde sigorta, sendika, kooperatif, tüketiciyi koruma kurulu, patent hakkı kurumu, standartlar kurumu ve ombudsmanlık¹ kurumu gibi özellikler de

¹ Ombudsmanlık: Kamu denetçiliği kurumudur. Ombudsman da; kamu başdenetçisi, kamu hakemi anlamında kullanılmaktadır. Ombudsman; halkın şikâyetlerini dinleyip çözüme kavuşturmak üzere Parlamento tarafından seçilmiş ve görevlendirilmiş kişi veya kişiler için kullanılan bir unvandır. Ombudsman; halk

kazanmıştır ve sivil toplum kuruluşu özelliği ile her zaman toplum için çalışmıştır.

4. Uç Beyliği Uygulaması

Sultan II. Süleymanşah'ın ölümünden sonra Batı Anadolu sınırlarında Türkmenlere liderlik yapan Dânişmendli Yağlıbasanoğulları (Muzaffereddin Mahmud, Zahiriddin İli, Bedreddin Yusuf), yeni sultan olarak I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci defa Türkiye Selçuklu tahtına çıkmasında etkin rol oynamışlardır (İbn Bîbî, 1996, C. 1, s. 97, 100, 104; Kaya, 2006, s. 112, 177). I. Keyhüsrev, İstanbul'dan Konya'ya gelişi esnasında uçlardaki Türkmenlerin yardımını görmüş, onların devlet için gösterdikleri yararlı faaliyetlere şahit olmuştur. Bu bağlamda yeniden hükümdar olduktan sonra Selçuklu hudut bölgesi için bir düzenleme yapmanın gerekli olduğuna kanaat getirmiş ve ikinci saltanatı döneminde devleti yeniden yapılandırırken “uç beyliği” ihdas etmiştir. Her ne kadar daha önceki yıllarda ismi uç beyliği olmasa da “uçbeyi” unvanı kullanılmıyor ve böyle bir makam ve mevki bulunmuyor olsa da uçlarda görev yapan komutanlar (Emîr Çavuldur, Emîr Buldacı, Hüsameddin Hasan Bey, Nusretüddin Hasan Bey (Gökhan, 2016, s. 120-124, 135-140) olmuştur. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kendisi de hükümdar olmadan önce “bir nevi uç beyliği” yapmış, sınırlardaki durumları bizzat gözlemlemiştir. İkinci saltanatı döneminde de Türkiye Selçuklu Devleti'nde müstahkem sınır bölgelerinde görev yapmak ve hudutları muhafaza etmek üzere uçbeyliği makamı/mevkii/birimi oluşturmuştur. Yeni kurulan iktâlî uçbeyliği zaman içinde gelişmiş, daha sonraki yıllarda sultanlar ihtiyaç anında uç beylerinden asker istediği gibi yıllık vergiler de almışlardır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde uç beyliği görevi verilen komutanlardan biri Esedüddin Ayaz'dır. Emîr Esedüddin Ayaz, Emîr Mübarezüddin Ertokuş gibi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in has maiyetinde bulunmuştur. İbn Bîbî'nin (C. 1, s. 254) eserinin bir yerinde her iki emîri birlikte zikretmesi, I. Keyhüsrev'e birlikte sadakatle hizmet etmiş olmaları sebebiyledir. İbn Bîbî, Emîr Esedüddin Ayaz'ı “*şehid Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in hizmetinde seferlerde dert, acı ve sıkıntılar çekmiş, zamanın olayları ve günlerin zorluklarıyla tanışmış Ayas-ı Mecnun adıyla bilinen Emîr Esedüddin*” olarak tanımlarken, Emîr Mübarezüddin Ertokuş'u da “*emîrlerin büyüklerinden ve ileri gelenlerinden, her zaman hükümdar tahtının önünde bulunabilen, tacın ve tahtın övdüğü*” kişi olarak tanımlamıştır.

İbn Bîbî (1996, C. 1, s. 292; Kaya, 2006, s. 125, 142) tarafından “*kuvveti, serveti ve yiğit oğulları bakımından benzeri olmayan, tecrübeli ve okçu köleleriyle büyük bir güce sahip olan Kondistabl Ayas-ı Mecnun adıyla bilinen Esedüddin Ayaz*” şeklinde de tavsif edilen Esedüddin Ayaz, Honaz'ın fethinden sonra bölgeye uç beyi tayin edilen Emîr Mavrezemos'den sonra Honaz uç beyi olarak görev yapmış, daha sonraları Atabeg, Emîr-i Âhur, Şarab-sâlâr ve Subaşı görevlerinde (Ertuğrul, 2009, s. 534; Hacıgökmen, 2010, s. 471-475) de bulunmuştur.

Uç beyliği görevi verilenlerden biri de I. Keyhüsrev'in kayınpederi Manuel Mavrozomes'dir. Mavrozomes'e melik unvanı ile Batı Anadolu'nun önemli yerlerinden Uluborlu civarının askerî garnizonu olan Honaz ve çevresi verilerek bölgede yeni bir uç

beyliği kurdurulmuş hatta geniş salâhiyetler de tanınmıştır (İbn Bîbî, 1996, C. 1, s. 325; Ayönü, 2007, s. 145-147; Bayram, 2003b, s. 132; Kaya, 2006, s. 125, 142). Türk tarihinde daha önce görülmeyen bir uygulamaya imza atan Keyhüsrev, bir gayr-ı müslim'e ilk defa melik unvanı veren hükümdar olmuştur. Mavrozomes'e melik unvanı vererek hem İstanbul yaşamındaki desteği dolayısıyla kayınpederine vefalı bir davranışta bulunmuş, hem Bizans imparatorluk ailesinden biri olması sebebiyle statüsünü göz ardı etmemiş, hem Selçuklu devleti hizmetinde olmasını takdir ile ödüllendirmiş, hem de bütün enerjisi ile Selçuklu yanında Bizans karşısında olmasını sağlamak istemiştir. Bunlardan başka Melik Mavrozomes'in Batı Anadolu'yu iyi tanıyan ve Rum halk tarafından sevilen biri olmasından yararlanmayı, bölgede Selçuklu etkinliğini arttırmayı, Bizans İmparatorluğu karşısında üstünlüğü ele geçirmeyi amaç edinmiştir. Hatta Laskarislere karşı başarılı olursa Mavrozomes'un kızı ile evliliğinden olan küçük oğlunu İznik'te Bizans tahtına çıkartmayı düşünmüştür (Kaya, 2006, s. 124-125, 141-142; Hacıgökmen, 2017, s. 256). Bu mümkün olmazsa İznik Bizans Devleti'ni kendisine tabii bir devlet haline getirmek istemiştir. Yani I.Keyhüsrev kayınpederi Mavrozomes'i Bizans üzerindeki siyasî emellerini gerçekleştirmek için kullanmak istemiştir.

Mavrozomes de damadı Sultan I. Keyhüsrev'i İznik Bizans tahtını elde etme emellerini gerçekleştirmek için kullanmak istemiştir. Mavrozomes, babası tarafından Komnenos sülalesi ile olan kan bağıının sağlayacağı iltimas ile İznik Bizans tahtını elde etmeyi amaç edinmiştir. Latinlerin eline geçen İstanbul dışında Bizans imparatoru olma arzusunu tek başına gerçekleştiremeyeceği için de damadı I. Keyhüsrev'in ekonomik ve askerî desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu unvan ve görev ile hem I. Keyhüsrev hem de Mavrozomes akrabalık bağıni siyasî emellerini gerçekleştirmek (Hacıgökmen, 2017, s. 252, 261; Kaya, 2006, s. 125) için kullanmışlardır. Uç beyliği hem I.Gıyaseddin Keyhüsrev hem de Manuel Mavrozomes'in çıkarlarına uygun bir görev olmuştur.

Uç beyi Melik Mavrozomes, damadı I. Keyhüsrev'in ölümünden sonra Menderes vadisi ve İznik Bizans İmparatorluğu üzerine seferler düzenlemekten ve yağmalamaktan vazgeçmiştir. Çünkü artık siyasî emellerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Zaman içinde Çaşnigîr, Melik, Uç Beyi ve Emîrul-Umera gibi önemli idarî görevlerde bulunmuş, uzun süre Selçuklu devletine hizmet etmiştir. Onun uç bölgesindeki görevini oğulları devam ettirmiştir. Mavrozomes'den sonra da ailesinden Mehmed el-Mevrazemî uç beyi olmuştur (Bayram, 2003b, s. 134, 138-139; Hacıgökmen, 2017, s. 257-259, 262). Denizlili Uç Beyi Mehmet, Ahi teşkilatı ile iyi ilişkilerde bulunmuş, ancak uç Türkmenleri ile Moğollara karşı takip ettiği siyaset öldürülmesine sebep olmuştur.

Sonuç

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev gurbet hayatından sonra ikinci saltanatı döneminde devleti yeni bir yapılandırmaya tabi tutmuştur. Bu yapılandırma; ilim ve fikir adamlarının devlet işlerinde ve bürokraside daha fazla istihdam edilmesi, meliklik uygulamasında değişikliğe gidilmesi, siyasî-askerî etkiye sahip idarî-kültürel güçler (Farşlılar ile Türkmenler) arasında denge politikası takip edilmesi, ticaretin etkinleştirilerek kara devleti özelliğine denize kıyısı olan devlet özelliği kazandırılması

(denizlere açılma), Anadolu Fütüvveti olan Ahiliğin teşvik ile desteklenmesi, Dîvân-ı Mezâlim'in çalıştırılması ve adalet mekanizmasının aksatılmadan işletilmesi, refah seviyesi yüksek kaynaşmış toplum oluşturulması ve taşra teşkilatına yeni bir birim olarak uç beyliğinin eklenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Sultan II. Süleymanşah tarafından memleket sathında siyasî birliği sağlanan Selçuklu Devleti'nde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatında bir nev'i tevaif-ü müluk, emîrlik, beylik şeklinde feodal mahiyet arz eden meliklik uygulamasında değişikliğe gidilmiş, şehzadelere siyasî hâkimiyetin paylaşılması usulü lağvedilmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nde merkezî otorite ülkenin her yerinde yerleşmiş, kuvvetlenmiş, birlik, istikrar ve ahenk yeniden ve daha sağlam bir şekilde sağlanmıştır. Selçuklularda artık merkezîyetçi devlet idaresi başlamış ve idarî yapıda büyük bir inkılâp gerçekleştirilmiştir.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde devletin yeniden yapılandırılması sürecinde güçlü yönetim, güçlü ekonomi, kaynaşmış toplum oluşturulmaya çalışılmış, yeni meliklik ve uç beyliği uygulamaları hayata geçirilmiştir. Halkın şikâyet ve taleplerine duyarlı, insani değerlere bağlı, temel hak ve özgürlükler konusunda hassas, aynı zamanda merhamet esaslı idarî yönetim modeli de ortaya konulmuştur. Devlet, bir babanın çocukları için ifade ettiği anlamı halkı için tesis etmeye çalışmış, bu anlayışı sağlamaya yönelik adımlar atmaya çalışmıştır. Devlet yapılandırılırken insan haklarını gözetmeyi, adaleti, saygıyı ve hoşgörüyü yönetim esası olarak kabul etmiş, sosyal devlet yapısını oluşturmaya yönelik siyaset takip ve tesis edilmiştir. Bütün bu yapılandırma ve uygulamalar sonucunda Türkiye Selçuklu devlet geleneğinin kimlik inşası I. Keyhüsrev döneminde yeniden tesis edilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde I. Keyhüsrev döneminde idari mekanizmada gerçekleştirilen yapılanmayla, ayrıca Ahi teşkilatı ve Dîvân-ı Mezâlim uygulamaları sayesinde halk ile iyi bir bağ kurulmuş, insanların şikâyet, talep ve düşünceleri dikkate alınıp değerlendirilmiştir. Bütün bu uygulamalar sayesinde I. Keyhüsrev döneminde Anadolu'da kültür faaliyetleri artmış, sosyal hayat güzelleşmiş, insanların refah seviyeleri yükselmiştir. Halk hukuka dayalı bir ortamda ve adaletli bir yönetim altında rahat bir hayat yaşamıştır. I. Keyhüsrev döneminde devleti idarî olarak yeniden yapılandırmaya yönelik icraatlar ve hayata geçirilen uygulamalar, "sosyal devlet" politikalarının oluşmasına da öncülük ve örneklik etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti; halkının refah huzur ve mutluluğunu esas alarak örgütlenen, gerektiğinde kurumlarını yenileyen ve iyileştiren, sosyal, siyasî ve hukuki niteliğe sahip bir "sosyal hukuk devleti" vasfını kazanmıştır. Devlet; kutsal ve mutlak değer taşıyan bir kurum olarak kendi halkının içeride hizmetçisi, dışarıda temsilcisi olmuştur.

Extended Summary

Although the political unity and stability that was tried to be established in the Turkish Seljuk State during the reign of Sultan Mesud I reached a good point during the time of his son Kilij Arslan II, it was interrupted by the sultanate struggles. Suleyman Shah II took steps to solve the problems but did not live long enough to do what he thought. During his second

reign, Kaykhusraw I made new arrangements in the administrative mechanism within a plan and program. He employed qualified scientists and intellectuals in active positions in the bureaucracy. He revised the traditional method of dividing the country among the members of the dynasty, in a sense, the feudal practice of being a kingship. He restricted the powers of the meliks by making changes to this practice, which destroyed the idea of “single sultan - single state”. He put an end to the practice that dealt a blow to the political unity of the state, “changed the identity of the enemy” and turned brothers and neighbors into enemies against each other.

During the reign of Sultan Kaykhusraw I, steps were taken to completely dissolve the Persian and Turkmen population, which had political-military influence, within the Seljuk state. A policy of balance was followed between Persians and Turkmens. In addition, road safety, life, and property security were ensured in the Seljuk Empire. Many taxes were abolished, commercial activities were encouraged and merchants were protected, and the Seljuk Empire was made attractive for merchants. Kaykhusraw I was the first Seljuk sultan who fought and conquered for commercial purposes. Samsun and Antalya, which were conquered for economic purposes, became import and export ports. The cities Sivas, Konya, Kayseri, Malatya, and Erzurum became centers of attraction for traders coming from Syria, the Mediterranean, and the Black Sea coasts. The Seljuk economy was opened up to the world. By following the policy of putting out to the seas, the feature of “being a maritime state” was also added in addition to the feature of “being a land state”. By utilizing the ports, steps were taken to increase the effectiveness of the Seljuks in international trade.

In the second reign of Kaykhusraw I, a strong management policy was implemented that prioritized the rules of law and moral norms, was transparent, open to audit, and based on social welfare. Activities were carried out to increase the welfare level of the people. Kaykhusraw I followed a policy to ensure that the non-Muslims living in his country were members of the Seljuk State. He reviewed the state policy towards non-Muslims with different languages, religions, and sects living in the Seljuk Empire and ordered steps to be taken to create a smoothly integrated society. Owing to this policy, some converts rose to high positions among statesmen. After hearing about the fair treatment of non-Muslims, many Greeks, Armenians, Assyrians, and Jews preferred to live in the Seljuk Empire, where their co-religionists and collaterals lived, instead of living as a member of the Byzantine Empire. With the policy he followed, Kaykhusraw I gathered all ethnic and religious groups in his country under his central authority and provided an environment of stability and peace in Anatolia.

Sultan Kaykhusraw I did not neglect justice institutions while structuring the state. He cared about the implementation of justice in the Seljuk Empire. He also strived to recognize the public’s complaints and claims for their rights as human rights. In this context, he accepted “justice, respect, tolerance, and respect for human rights” as the fundamental basis of his administration, which existed in previous periods and was also the source of legal rules. He wanted his people to be satisfied with their rulers and live in peace. He turned the “Ministry of Justice”, which can also be called the “Court of Injustices”, into an

active service institution. Sultan Kaykhusraw I attended these assemblies and listened to the complaints of the people together with the judges. Ministry of Justice became the most obvious indicator that justice was served in the country, injustice wasn't allowed, and the rights and laws of the people were protected.

During the period of Kaykhusraw I, the Anatolian guild and the non-governmental organization Turkish-Islamic guild (Ahi Community) were supported as a requirement of the social state. This organization became one of the most important socio-economic and even socio-political institutions of the Turkish Seljuk period. The Turkish-Islamic guilds directed the commercial life in the country and facilitated the transition of nomadic Turkmen to settled life by providing them with jobs and professions. The Ahi Community performed very important services in the development of Turkish-Islamic culture and civilization in Anatolia and the formation, settlement, maturation, and dissemination of art and trade ethics. The members of the Ahi Community were honest, had professional knowledge and skills, and prioritized the interests of society over their interests. Although they were contented, they were enterprising and far from politics, but they followed political developments and encouraged people to be "a good person".

During the reign of Sultan Kaykhusraw I, the foundation of Uch Bey was added to the provincial organization as a new unit. Kaykhusraw I was convinced that it was necessary to make an arrangement for the Seljuk border region and form a "Uch Bey" while restructuring the state. Although the title of "margrave" was not used in previous years and there was no position with this name, there were commanders who served on the borders. Before becoming a ruler, Kaykhusraw I himself served as "a kind of margrave" in the Seljuk border region, where he was appointed as administrator. While structuring the state, he created the margrave office/position/unit to serve in the fortified border areas and protect the borders, which he thought were important and necessary. The newly established margrave developed over time, and in the following years, the sultans requested soldiers from the margraves in need and collected annual taxes.

Sultan Kaykhusraw I, who worked for the "prosperity" (public works/welfare) and "construction" of the Seljuk country, initiated the centralist management approach in the Seljuk State and realized a great revolution in the administrative structure. The state approached its people with the same feeling that a father means to his children. While structuring the state, a policy was followed to accept justice and tolerance as indispensable elements of administration and to establish an understanding of the social state. Thanks to all these practices, the identity construction of the Turkish Seljuk state tradition was re-established during the Kaykhusraw I period.

The actions and practices aimed at administratively restructuring the state during the reign of Sultan Kaykhusraw I also pioneered and set an example for the formation of "social state" policies. The Seljuk State of Turkey qualified for a "social law state" with legal qualifications, based on the welfare and happiness of its people and renewing/improving its institutions when necessary. The state, as a sacred and absolute institution, became the servant of its people internally and their representative externally.

Kaynakça | References

- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). Eski Türklerde kut ve töre bağlamında hükümlerliliğin hududları. *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 71, 29-50.
- Aktan, C. C. (2015). İdeal devlet ve iyi yönetim: temel ilkeler, kurallar ve kurumlar. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, VII / 1, 50-60.
- Akıncı, A. (2013). *Türk İslam sentezinde tarih ve kimlik*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Arvası, S. A. (1994). *Türk-İslam Ülküsü*, İstanbul: Burak Yayınevi.
- Aslanapa, O. (1991). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi (Başlangıç ve Gelişmesi)*. Ankara.
- Ayönü, Y. (2007). Batı Anadolu'da Bizanslı yerel hâkimlerin bağımsızlık hareketleri (XII. yüzyılın sonları ve XIII. yüzyılın başlarında). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVI / 42, 141-154.
- Balı, A. Ş. (2004). Tarih Boyunca Türk Devletlerinde Siyasi İktidarın Meşruluk Temelleri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII / 1-2, 89-142.
- Başer, S. (2015). *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, İstanbul: İrfan Yayınları.
- Başgil, A. F. (1996). *Din ve laiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi teşkilatının kuruluşu*. Konya.
- Bayram, M. (1995). *Ahi Evren, tasavvufi düşüncenin esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bayram, M. (2003a). Türkiye Selçuklularında devlet yapısının şekillenmesi. *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar* içinde s. 32-49, Konya: Kömen Yayınları.
- Bayram, M. (2003b). Türkiye Selçukluları Uç Beği Denizlili Mehmet Bey. *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar* içinde s. 132-142, Konya: Kömen Yayınları.
- Bayram, M. (2003c). Sadruddin Konevi kütüphanesi ve kitapları. *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar* içinde s. 190-199, Konya: Kömen Yayınları.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler* (Çev. Yıldız Moran), İstanbul: E Yayınları.
- Donuk, A. (1981). Türk devletinde hâkimiyet anlayışı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 29-56.
- Ertuğrul, A. (2009). *Anadolu Selçukluları Devrinde yazılan bir kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-veledü'ş-Şefik ve'l-Hafidü'l-Halik'i* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Finlay, G. (1952). *History of the Byzantine and Greek empires*, London.
- Gazâli, (1981). *Kimya-yı Saadet* (Çev. Ali Arslan), İstanbul: Arslan Yayınları.
- Gökhan, İ. (2016). Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği (1071-1258), *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 115-173.
- Güngör, E. (1997). *Tarihte Türkler*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Hacıgökmen, M. A. (2010). Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Esededdin Ayaz. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 471-488.
- Hacıgökmen, M. A. (2011). I.Alaeddin Keykubat dönemi emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX / 50, 119-136.

- Hacıgökmen, M. A. (2012a). Türkiye Selçukluları şehzade ve sultanlar muallimi Mecdüddin İshak. *Bellekten*, LXXVI / 276, 419-430.
- Hacıgökmen, M. A. (2012b). Anadolu'da Ahiliğin esnaf teşkilatı hâline dönüşmesi ve tımar sistemine yansımaları (Ankara Örneği). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 263-291.
- Hacıgökmen, M. A. (2017). Manuel Mavrozomes ve Türkiye Selçuklu Devletine hizmeti. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18, 249-265.
- Hassan, Ü. (2015). *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Heyd, W. (1923). *Histoire du Commerce du Levant au Moyen Age*, Leibzig.
- İbnü'l-Esîr, (1987). *el-Kâmil fi't-tarih*, (Türkçe trc. Abdülkerim Özeydın), *İslâm tarihi, İbnü'l Esîr el-Kâmil fi't-tarih tercümesi*, Cilt 12, İstanbul.
- İbnü'l-Esîr el-Kâmil'de Selçuklular*, (2022). Çeviri notlar ve açıklamalar Abdülkerim Özeydın, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayını.
- İbn Bîbî, (1996). *el-Evâmîrül Alâiye fi'l-Umûril Alâiye (Selçuk Name)*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, C. 1-2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- İbn Haldun, (2008). *Mukaddime*. Çeviri Pirizade Mehmed Sahib, Sad. Komisyon, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karpuz, H. (2007). Konya Kızılören Hanı. Ed. Hakkı Acun, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları içinde* (s. 89-104). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Kaya, S. (2006). *I.Gıyaseddin Keyhüsrev ve II.Süleymanşah dönemi Selçuklu tarihi (1192-1211)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Koca S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Merçil, E. (1995). Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi, *Bellekten*, LIX / 225, 327-340.
- Nalbandoğlu, A. (1951). Konya Beyşehir yolunda iki Selçuklu hanı. *Tarih Hazinesi I*, 11, 564-570.
- Niyazi, M. (2011). *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nizamü'l-Mülk, (2013). *Siyasetname*, Türkçe terc. M. Taha Ayar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özeydın, A. (2000). İbnü'l-Esîr. *İslâm ansiklopedisi* (C. 21, s. 26-27). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özdemir, M. N. (1990). Türk Devletlerinde Hakimiyetin Mahiyeti ve Kaynağı. *Türk Yurdu Dergisi*, X / 29, 44-48.
- Özergin, K. (1965). Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XV/20, 141-170.
- Râvendî, (1999). *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, C. 1-2, Türkçe terc. Ahmed Ateş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Tabakoğlu, A. (1986). Sosyal ve iktisadî yönleriyle Ahilik. *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri içinde* (s. 49-72). İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay.

- Taneri, A. (1993). *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Taneri, A. (1995). Emîr-i Dâd. *İslâm ansiklopedisi* (C. 11, s. 130). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Turan, O. (1947). Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve hayatı. *Bellekten*, XI / 42, 187-229.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (1979). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. 1-2, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I.Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Yeniçeri, C. (2004). Mezâlim. *İslâm ansiklopedisi* (C. 29, s. 515-518). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

